

บทสรุปและวิเคราะห์

การศึกษาความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างบริษัทลงทุนข้ามชาติกับประเทศ
เจ้าบ้าน จากปรากฏการณ์ในกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ได้นำมาสู่ข้อสรุปบาง
ประการ ดังนี้

๑. จะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม บริษัทยูนิเวนคาร์ไบด์ และบริษัทบิลลิตัน มีฐานะ
เป็นตัวกระทำที่มีอิทธิพลที่ได้เข้ามามีบทบาทในระบบการเมืองภายในของไทย ในช่วงปี
๒๕๐๓-๒๕๑๙ บทบาทในเชิงการเมืองของบริษัททั้งสอง แสดงออกในลักษณะเดียวกัน คือ
การเข้าโน้มน้าวและผลักดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลไทย ให้เป็นไปในทิศทางที่
สอดคล้องกับผลประโยชน์ของบริษัท

พฤติกรรมดังกล่าวของบริษัททั้งสอง มีจุดมุ่งหมายร่วมกันประการหนึ่ง คือ เพื่อ
อาศัยอำนาจทางการเมืองของรัฐ มา ก่อหนุนต่อการประกอบกิจกรรมทาง เศรษฐกิจของ
บริษัท ทั้งนี้เพราะลักษณะทางธรรมชาติของการลงทุนในกิจการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้
รัฐบาลเจ้าบ้านมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้มอบหรือเรียกคืน ซึ่งสิทธิชั่วคราวแก่บริษัทต่างชาติ
ในการสำรวจหา ขุดค้น หรือนำทรัพยากรของประเทศเจ้าบ้านขึ้นมาแปรรูป การเปลี่ยน
รัฐบาลชุดหนึ่ง ๆ หรือการเปลี่ยนนโยบายการให้สิทธิดังกล่าว จึงย่อมส่งผลกระทบต่อความ
มั่นคงในการดำเนินงานของบริษัทโดยตรง อนึ่ง มูลเหตุจูงใจของการเข้ามามีบทบาททาง
การเมืองของยูนิเวนคาร์ไบด์และบิลลิตัน ยังมีความแตกต่างกันเล็กน้อยในรายละเอียด
การพยายามแสดงบทบาทผ่านรัฐของบริษัทยูนิเวนคาร์ไบด์ในยุคจอมพล สฤษดิ์ เป็นไปเพื่อให้
บริษัทสามารถข้ามผ่านระบบกลไกและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ของรัฐเข้ามาสร้างอำนาจผูกขาด
ในแนวตั้งในกิจการตีบุกไทย ส่วนการเข้าโน้มน้าวการพิจารณาตัดสินใจของรัฐบาล ระหว่าง
เดือนเมษายน ๒๕๑๘ - ธันวาคม ๒๕๑๙ โดยบริษัทบิลลิตันนั้น มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะแก้ปัญหา
ความกดดันจากกลุ่มพลังชาตินิยม ที่เป็นอุปสรรคทางการเมืองต่อการแสวงหาผลประโยชน์
ของตน และเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมใหม่ที่จะทำให้รัฐเข้ามา เป็นหลักประกันในการดำเนินงาน
ของตนโดยตรง

บริษัททั้งสองมีวิธีการในการผลักดันการตัดสินใจของรัฐแตกต่างกัน บริษัทยูเนียน-คาร์ไบด์อาศัยบริษัทในท้องถิ่นเป็นตัวแทนของตน เพื่อเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐ ส่วนบิลลิตันอาศัยกระบวนการทางการทูตหรือการเจรจาต่อรองกับรัฐบาลเป็นหลัก แม้ว่าในบางครั้งบริษัทจะใช้อำนาจทางเศรษฐกิจ หรืออิทธิพลทางการเมืองของตนเข้ามาข่มขู่หรือสร้างความกดดันต่อรัฐบาล แต่ก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการใช้กำลังอำนาจบังคับ หากเป็นเพียงเทคนิคในการผลักดันการต่อรองของตนเท่านั้น เหตุที่บริษัทบิลลิตันไม่จำเป็นต้องแสดงบทบาททางการเมืองในลักษณะที่รุนแรง ก็เนื่องจากรัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ส่วนเหตุที่ทำให้บริษัททั้งสองใช้วิธีการไม่เหมือนกันในการผลักดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐนั้น เนื่องมาจากเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่แตกต่างกัน

การศึกษาบทบาทของบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์และบริษัทบิลลิตันในเชิงการเมือง ตลอดระยะเวลา ๑๖ ปีนั้น แสดงให้เห็นว่า บริษัททั้งสองประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูงจากการเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐบาลไทย แต่เมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบแล้ว ความสำเร็จของบิลลิตันแสดงให้เห็นพลังอำนาจของความเป็นบริษัทลงทุนข้ามชาติได้ชัดเจนกว่ากรณีของยูเนียนคาร์ไบด์ ทั้งนี้เพราะ ยูเนียนคาร์ไบด์สามารถเข้าถึงศูนย์กลางอำนาจรัฐได้ โดยไม่ต้องใช้ความพยายามเป็นพิเศษแต่ประการใด เนื่องจากภายในประเทศมีเงื่อนไขสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและพร้อมจะรองรับบริษัทอยู่ก่อนแล้ว นั่นคือ ขนชั้นนำของรัฐที่หวังจะอาศัยบริษัทต่างชาติเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดก็คือ บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯได้เตรียมการจัดตั้งโรงถลุงและขอสหิทธิผูกขาดถลุงแร่ดีบุกทั้งหมดไว้ล่วงหน้าก่อนแล้ว ก่อนที่จะติดต่อกับยูเนียนคาร์ไบด์ แต่ในกรณีของบิลลิตันมีเงื่อนไขแตกต่างออกไป คือ บริษัทต้องเผชิญกับแรงกดดันจากกลุ่มพลังชาตินิยมภายในประเทศ ในระดับที่รุนแรงมาตั้งแต่ต้นปี ๒๕๑๘ การที่บริษัทใช้ความพยายามอย่างไม่ลดละ ในอันที่จะขอจัดรูปความสัมพันธ์ใหม่กับรัฐบาลนั้น แสดงให้เห็นความยืดหยุ่นในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นผลดีต่อการดำเนินงานของตน ประสิทธิภาพของบิลลิตันในการผลักดันการเจรจาต่อรองให้เป็นไปตามความต้องการของตนนี้ เป็นประจักษ์พยานที่ชัดเจนถึงศักยภาพของ

บรรษัทลงทุนข้ามชาติ ในการเผชิญกับปัญหาสภาพแวดล้อมทางอุดมการณ์ที่เป็นปฏิปักษ์ (hostile ideological environment) ภายในประเทศเจ้าบ้าน

ปรากฏการณ์ของการที่บริษัทยูนิเวนคาร์ไบต์และบิลลิตันสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลไทย แสดงให้เห็นว่า แม้บรรษัทลงทุนข้ามชาติจะเป็นองค์กรทางธุรกิจ ที่ไม่มีอำนาจอธิปไตยของตนเอง และไม่มีดินแดนในครอบครอง เช่นรัฐโดยทั่วไปก็ตาม แต่บรรษัทก็มีความเป็นอิสระในตัวเอง (autonomy) มากพอที่จะเป็นผู้กระทำทางการเมืองในรัฐที่บรรษัทเข้าไปลงทุนได้ ในกรณีของบริษัทบิลลิตัน แสดงให้เห็นว่า บรรษัทลงทุนข้ามชาติมีศักยภาพที่จะระดมทรัพยากรในความครอบครองของตน ทั้งด้านเงินทุน เทคโนโลยี ความชำนาญในการบริหารจัดการ บุคลากร และอิทธิพลทางการเมือง เข้ามาใช้ในการแปรนโยบายของตนให้เป็นการปฏิบัติ และเข้ามามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในรัฐให้เหมาะสมกับการลงทุนของตน

ส่วนในกรณีของบริษัทยูนิเวนคาร์ไบต์ แสดงให้เห็นว่า บรรษัทลงทุนข้ามชาติมีลักษณะพิเศษที่ได้เปรียบกว่าบริษัททั่วไปในแง่ที่ว่า เมื่อประสบปัญหาด้านการลงทุนในประเทศเจ้าบ้าน บรรษัทจะสามารถที่จะอาศัยความคุ้มครอง หรือระดมความช่วยเหลือจากรัฐบาลประเทศแม่ของตนมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้ ตัวอย่างเช่น ยูนิเวนคาร์ไบต์และบิลลิตันได้ร้องขอความช่วยเหลือจากเอกอัครราชทูตของประเทศตนในคราวที่บริษัทเทมโก้จะถูกเพิกถอนประทานบัตร การที่เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาสนับสนุนบริษัทเทมโก้และดำเนินการเคลื่อนไหวกับรัฐบาลไทยอย่างเปิดเผยว่า เอกอัครราชทูตเนเธอร์แลนด์ (แม้จะอ้างว่าได้กระทำไปในฐานะส่วนตัวก็ตาม) นั้น เนื่องจากอุตสาหกรรมดีบุกของไทยมีความสำคัญต่อยุทธศาสตร์เศรษฐกิจของสหรัฐ ในฐานะเป็นแหล่งอุปทานดีบุก^๑ และแทนทาลัมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่ง ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ นอกจากนี้ ยังเนื่องจากกิจการของยูนิเวนคาร์ไบต์มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการการป้องกันประเทศของ

^๑ สหรัฐนำเข้าดีบุกจากประเทศไทยประมาณปีละ ๑๕% ของปริมาณการบริโภคทั้งหมด

สหรัฐอีกด้วย คือ บริษัทได้เข้าร่วมงานอุตสาหกรรมด้านการทหารและโครงการอวกาศของรัฐบาลสหรัฐในด้านโครงการพลังงานนิวเคลียร์^๑ การที่บริษัทลงทุนข้ามชาติและรัฐบาลประเทศแม่ ต่างพึ่งพาและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ย่อมทำให้บริษัทสามารถใช้อิทธิพลทางการเมืองโดยตรง และ/หรือผ่านทางกลไกของรัฐบาลตน ภายในประเทศที่ตนเข้าไปลงทุน เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนได้ ดังจะเห็นได้ว่า การที่ยูเนี่ยนคาร์ไบด์หันไปอาศัยอิทธิพลของรัฐบาลประเทศแม่มาคุ้มครองตนนั้น เป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ข้อเสนอของบริษัทในการแก้ปัญหา เคมโก้ได้รับการพิจารณาในทางที่ดีจากรัฐบาลไทย ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไทยถือว่าประเทศแม่ของบริษัทเป็นมิตรที่ใกล้ชิด และได้ให้ความช่วยเหลือตนไว้มากมาย ตลอดจนมีความสำคัญต่อประเทศไทยโดยรวม รัฐบาลไทยจึงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะสร้างความขัดแย้งกับบริษัทด้วยเกรงว่าจะเกิดผลสะท้อนต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐ

การที่บริษัททั้งสองสามารถโน้มน้าวใจรัฐให้แสดงพฤติกรรมไปในแนวทางที่ตนต้องการได้นี้ แสดงให้เห็นว่า แม้จะเป็นตัวกระทำที่มีใช้รัฐ แต่บริษัทลงทุนข้ามชาติก็มีสถานะเคียงคู่กับรัฐหรือร่วมมือกับรัฐ และสามารถเข้ามาแสดงบทบาทในระบบการเมืองภายในของรัฐที่บริษัทฯ เข้าไปลงทุนได้เช่นกัน ข้อสรุปนี้แสดงว่าสมมุติฐานหลักของการศึกษานี้เป็นความจริง

๒. ผลการศึกษากรณี เคมโก้ตั้งแต่ความเป็นมาก่อนการตั้งบริษัท มาจนกระทั่งถึงการที่บริษัทผลิตสินค้าสามารถกลับเข้ามาทำเหมืองแทนบริษัท เคมโก้ แสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินงานของบริษัทกับกระบวนการทางการเมืองภายในของไทย แสดงออกในรูปของความสัมพันธ์ที่ร่วมมือและขัดแย้งกันระหว่างสามตัวแปรที่เกี่ยวข้อง คือ บริษัท เคมโก้และบริษัทแม่ รัฐบาลและกลุ่มพลังต่าง ๆ ของไทย

^๑Richard F. Kaufmann, "We must guard against unwarranted influence by the military-industrial complex," New York Times Magazine (June 22, 1969).

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งสามนี้มีลักษณะ เดียวกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่าง
 บริษัทลงทุนข้ามชาติ (และบริษัทลูก) กับรัฐบาลและประชาชนในประเทศเจ้าบ้าน กล่าวคือ
 จะมีลักษณะทั่วไปดังแสดงไว้ในแบบจำลองหลักในแบบจำลองนี้ได้แสดงถึง "บริษัทลงทุน-
 ข้ามชาติ" ที่เข้ามาลงทุนในกิจการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศโลกที่สาม โดยจัดตั้ง
 "บริษัทลูก" ขึ้นเป็นตัวแทนปฏิบัติการในประเทศนั้น หรือในที่นี้เรียกว่า "ประเทศเจ้าบ้าน"
 การดำเนินงานของบริษัทลูกจะอยู่ภายใต้การควบคุมด้านนโยบายและการบริหารของสำนัก-
 งานใหญ่ของบริษัทลงทุนข้ามชาติใน "ประเทศแม่" การเข้ามาลงทุนของบริษัทลูกจะเกี่ยว
 ข้องกับทั้งส่วน "รัฐบาล" และส่วน "ประชาชน" ในประเทศเจ้าบ้าน ในแง่ที่ว่าบริษัทลูก
 จะต้องเข้ามาขอรับสัมปทานสำรวจหรือขุดค้นทรัพยากรจากรัฐบาลเจ้าบ้านก่อน จึงจะดำเนิน
 งานได้ ในขณะเดียวกัน เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน หาก
 การดำเนินงานของบริษัทลูกนั้น มีลักษณะกอบโกย เอารอดเอาเปรียบ สามารถหลีกเลี่ยง
 กฎหมาย หรือได้รับอภิสิทธิ์จากรัฐบาล ก็อาจกระทบเข้ากับความรู้สึกหวงแหนในทรัพยากร
 ธรรมชาติ หรือความรู้สึกชาตินิยมของประชาชนในประเทศเจ้าบ้าน ทั้งอาจเป็นชนวนให้
 กลุ่มพลังที่มีความตื่นตัวทางการเมืองสูง และกลุ่มที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน
 ของบริษัท เกิดความไม่พอใจหรือความขัดแย้งกับบริษัทได้ ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มพลังหรือกลุ่ม
 ผลประโยชน์เหล่านี้จะพยายามควบคุมการดำเนินงานของบริษัท โดยอาจสร้างแรงกดดันต่อ
 บริษัทโดยตรง หรือโดยผลักดันรัฐบาลของตนให้ เข้าควบคุมหรือจำกัดบทบาทของบริษัทนั้นอีก
 ทอดหนึ่ง รัฐบาลเจ้าบ้านในฐานะผู้บริหารประเทศจึงมีหน้าที่ในการจัดการกับความขัดแย้ง
 ดังกล่าว (ในส่วนของรัฐบาลนี้ประกอบด้วย "กลไกรัฐส่วนบน" ซึ่งหมายถึงคณะรัฐมนตรีผู้
 กำหนดนโยบายหรือการตัดสินใจในปัญหาสำคัญระดับชาติ และ "กลไกรัฐส่วนล่าง" คือ
 หน่วยราชการต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้รับนโยบายไปปฏิบัติ หน่วยงานเหล่านี้อาจเห็นพ้องหรือแย้งกัน
 ในปัญหาหนึ่ง ๆ ก็ได้) ในกรณีที่รัฐบาลเจ้าบ้านมีความรู้สึกและผลประโยชน์ร่วมกันกับกลุ่มพลัง
 ฝ่ายประชาชน ทั้งสองส่วนนี้ก็อาจจะร่วมกันตั้งเงื่อนไขหรือควบคุมการดำเนินงานของ
 บริษัทลูกของบริษัทลงทุนข้ามชาติ ในทางตรงกันข้าม หากชนชั้นนำของรัฐบางส่วนมีผลประโยชน์
 เกี่ยวข้องกับบริษัทนั้น (ทั้งทางตรงคือมีการร่วมมือกันแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากร
 ธรรมชาติ และทางอ้อมคือมุ่งจะอาศัยการลงทุนของบริษัทต่างประเทศเป็นเครื่องมือสร้าง

ความชอบธรรมทางการเมือง) หรือหากรัฐบาลกำหนดยุทธวิธีในการพัฒนาประเทศด้วยการอาศัยการส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติเป็นหลักอยู่แล้ว รัฐบาลก็จะยังคงสนับสนุนการดำเนินงานของบริษัทนั้นต่อไป พร้อมทั้งอาจกดบีบการต่อต้านของกลุ่มพลังที่มีต่อบริษัทนั้น ๆ ด้วย หากเป็นดังนี้ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังฝ่ายประชาชนในประเทศ เจ้าบ้านกับบริษัทลูกของบรรษัทลงทุนข้ามชาติก็อาจแปรเปลี่ยนไปเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังนี้ฝ่ายหนึ่งกับรัฐบาลและบริษัทอีกฝ่ายหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในกรณีที่กลุ่มพลังฝ่ายประชาชนในประเทศ เจ้าบ้านกับบริษัทลูกของบรรษัทลงทุนข้ามชาติเกิดขัดแย้งกัน ฝ่ายใดจะได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล เจ้าบ้านมากหรือน้อยกว่ากัน ก็ขึ้นกับว่าฝ่ายใดจะสามารถเข้าถึงหรือผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาลได้มากกว่ากันนั่นเอง สำหรับฝ่ายบริษัทนั้นมีข้อได้เปรียบในแง่ที่มี "บริษัทแม่" (คือบรรษัทลงทุนข้ามชาติ) และ "รัฐบาลประเทศแม่" คอยสนับสนุนอยู่ภายนอกประเทศ และพร้อมที่จะใช้อำนาจทางเศรษฐกิจหรืออิทธิพลทางการเมือง เข้าช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อบริษัทลูกประสบปัญหาการลงทุน หรือ เมื่อบริษัทแม่ร้องขอไปยังรัฐบาลของตน

ในกรณีเทมโก้ แม้ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบริษัทเทมโก้ (และบริษัทแม่) กับรัฐบาลแต่ละชุดและกลุ่มพลังฝ่ายต่าง ๆ มีลักษณะใหญ่ ๆ ดังที่แสดงไว้ในแบบจำลองหลักก็ตาม แต่พฤติกรรมของความร่วมมือและขัดแย้งระหว่างตัวแปรทั้งสามในแต่ละช่วงก็ยังมีการแปรเปลี่ยนแตกต่างกันออกไปในรายละเอียด ทั้งนี้ขึ้นกับเงื่อนไขของสภาวะแวดล้อมทางการเมืองระหว่างปี ๒๕๐๓-๒๕๑๙ และขึ้นกับสมรรถนะของแต่ละฝ่ายในการแปรความต้องการของตนให้เป็นการปฏิบัติ ในที่นี้ สามารถสรุปลักษณะเด่นของพฤติกรรมที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงผ่านแบบจำลองย่อย ๔ แบบ ได้ดังนี้

แบบจำลองที่ ๑ (๒๕๐๓ - ๒๕๑๖) แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจในคณะรัฐบาลกับบรรษัทแร่ข้ามชาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวสืบเนื่องมาจากผลประโยชน์ที่ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายยูนิเวนคาร์ไบด์ต้องการอาศัยอภิสิทธิ์ของคณะทหาร เพื่อเข้าครอบครองแหล่งทรัพยากรของไทย และเพื่อแสวงหาแร่ธาตุที่เป็นผลประโยชน์โดยตรงของบริษัทตนและประเทศแม่ คือ แร่ยูทอปิจัยประเภทแทนทาไลต์

โคลัมไบต์ โมนาไซต์และแร่ดีบุก ส่วนกลุ่มทหารต้องการอาศัยทุนและเทคโนโลยีจากบริษัทต่างชาติมาเป็น เครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ เพื่อค้ำจุนอำนาจทางการเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวดำเนินไปโดยมีบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจจำกัด เป็นคนกลางในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์นี้ จากภาพจะเห็นได้ว่า กลไกรัฐส่วนที่ใกล้ชิดกับกลุ่มทหารได้ถูกใช้ เป็น เครื่องมือในการมอบความคุ้มครองพิเศษรูปต่าง ๆ ให้แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพา แล้วบริษัทจึงส่งผ่านให้บริษัทโรงถลุงและบริษัทเหมืองแร่ที่ตนร่วมกับยูเนี่ยนคาร์ไบด์จัดตั้งขึ้น อีกทอดหนึ่ง อนึ่ง ความสำเร็จของการเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมดีบุกไทยนี้ นอกจากจะเป็นผลมาจากการที่ยูเนี่ยนคาร์ไบด์ใช้วิธีเข้าสร้างความผูกพันกับกลุ่มทหารโดยตรงแล้ว ยังเป็นผลมาจากความช่วยเหลือทางอ้อมของรัฐบาลประเทศแม่อีกด้วย ทั้งนี้เพราะการที่รัฐบาลไทยเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดตั้งโรงถลุง โดยส่งเสริมให้ "เอกชนชาวต่างประเทศ" เป็นผู้ลงทุน แทนที่จะมอบให้องค์การเหมืองแร่ซึ่งเป็น "รัฐวิสาหกิจ" ดำเนินการตามความตั้งใจ เดิมนั้น เป็นผลโดยตรงมาจากการเสนอแนะของ เอกอัครราชทูตสหรัฐ จึงกล่าวได้ว่า รัฐบาลประเทศแม่ของยูเนี่ยนคาร์ไบด์เป็นฝ่ายกรุยทางให้บริษัทได้มีโอกาส เข้ามาตั้งโรงถลุงแร่ดีบุกขึ้นในประเทศไทย

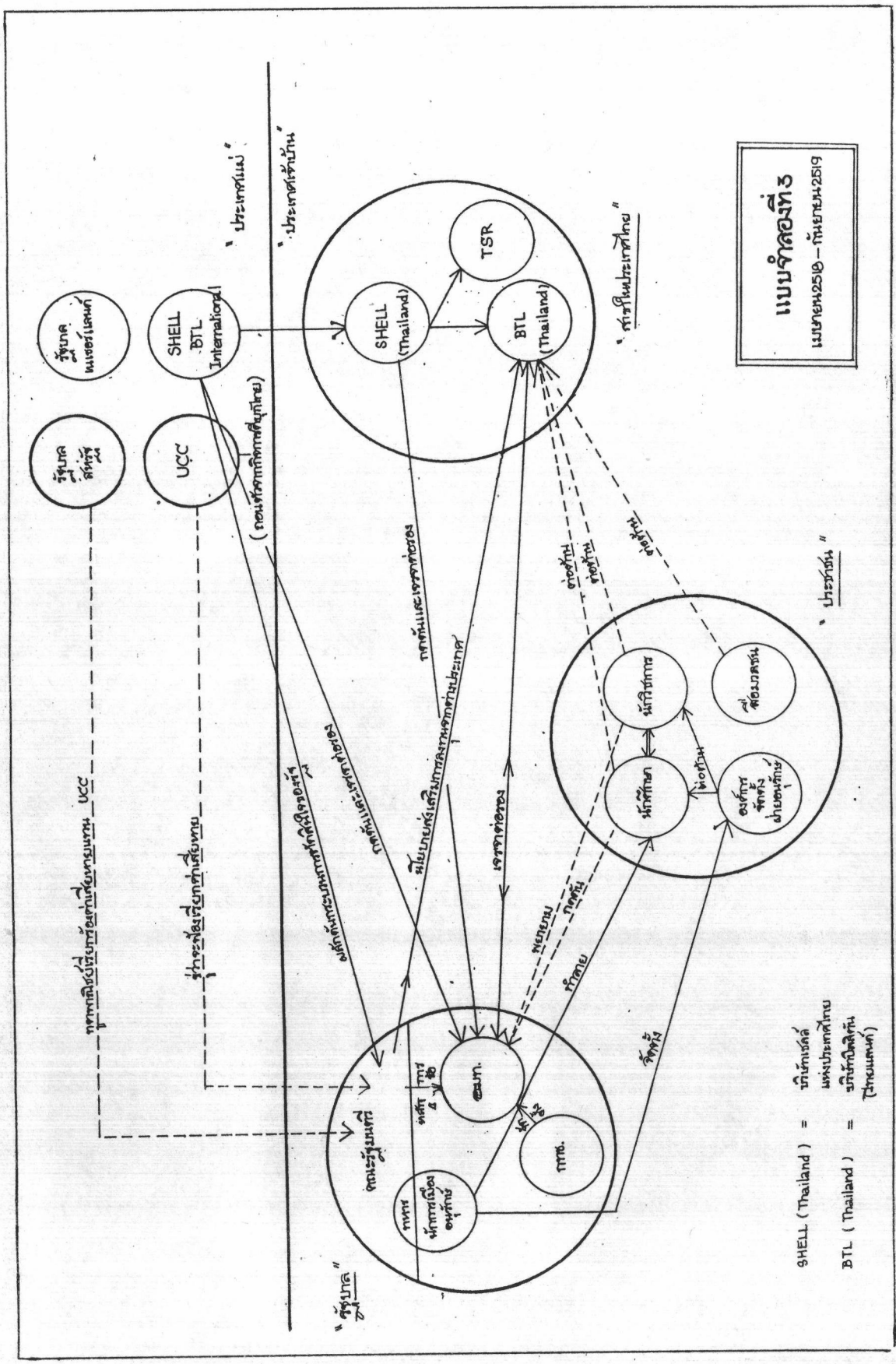
การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ส่วนตัวระหว่างกลุ่มทหารกับบริษัทต่างชาตินั้นพื้นฐานที่ผลประโยชน์ส่วนรวมถูกละเลยนี้ สามารถดำเนินไปได้โดยราบรื่น เนื่องจากสภาพทางการเมืองขณะนั้น เป็นระบบเผด็จการทหาร การปิดกั้นการเข้ามีส่วนร่วมทางกทร เมืองของประชาชน เป็นเหตุให้ไม่มีองค์กรใดสามารถตรวจสอบหรือถ่วงดุลย์การใช้อำนาจของรัฐบาลและกองทัพ การอ้างนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทมาเป็นความชอบธรรมในการใช้กำลังรุนแรงต่อประชาชน เอื้ออำนวยต่อการสร้างอำนาจผูกขาดของบริษัทต่างชาติโดยปราศจากมาตรการควบคุมที่รัดกุม แม้กลไกรัฐบางส่วนจะพยายามต่อต้านการร่วมสมคบกันดังกล่าว โดยหาช่องทางควบคุมบริษัทนายหน้านั้น แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะขาดพลังสนับสนุนในการคานอำนาจ เผด็จการ ในขณะที่บริษัทนายหน้านั้นยังคงได้รับการคุ้มครองจากผู้มีอำนาจทางการเมืองอยู่ดังเดิม

จากแบบจำลองนี้แสดงให้เห็นว่า ความเสียเปรียบของไทยในฐานะประเทศเจ้าบ้านที่อุตสาหกรรมหลักของประเทศตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำของบริษัทต่างชาตินั้น มิได้เป็นผลมาจากระบบการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ ที่ไทยถูกกำหนดให้เป็นเพียงผู้ส่งออกวัตถุดิบ และมีได้เป็นผลมาจากอำนาจทางเศรษฐกิจของบริษัทลงทุนข้ามชาติ ที่เป็นกลไกสำคัญของระบบการแบ่งงานกันทำนี้เท่านั้น หากแต่เป็นผลมาจากปัจจัยภายในประเทศ ที่ชนชั้นนำของรัฐคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวมของชาติอีกด้วย

แบบจำลองที่สอง (๒๕๑๗ - มีนาคม ๒๕๑๘) ภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ระบบการเมืองไทยมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น จากภาพจะเห็นได้ว่า ประชาชนมีโอกาสร่วมตัวกันเป็นองค์กรจัดตั้ง เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่มตนและของประเทศชาติ ทั้งสามารถเข้ามีส่วนร่วมรับรู้และตรวจสอบการบริหารประเทศของรัฐบาลได้มากขึ้นกว่าเดิม สภาวะดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลไกรัฐส่วนที่เคียดแค้นการผูกขาดของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ มีโอกาสสร้างแนวร่วมขึ้นเคลื่อนไหวด้วยจุดมุ่งหมายเดิมอีกครั้งหนึ่ง โดยพุ่งเป้าไปยังบริษัท เอมโก้และเทมโก้ แบบจำลองนี้ได้แสดงให้เห็นว่ากลไกรัฐหลายส่วนได้ผนึกตนเองเข้ากับกลุ่มพลังฝ่ายประชาชน ซึ่งมีการเชื่อมต่องานร่วมกันและกันอยู่พร้อมแล้ว ผิดกับในภาพแรกซึ่งกลไกรัฐส่วนที่รักความเป็นธรรมต้องเคลื่อนไหวอย่างโดดเดี่ยว วิธีการเข้าควบคุมบริษัทเทมโก้และเอมโก้ในยุคนี้ก็แตกต่างออกไปจากยุคก่อน การต่อต้านเทมโก้ในระลอกแรกนั้นได้กระทำโดยทางอ้อม คือ กลไกรัฐส่วนที่รักความเป็นธรรม อาศัยกำลังเฉพาะหน่วยงานที่ตนสังกัดผลักดันให้รัฐบาลปรับปรุงกฎหมายแร่ขึ้นก่อน แล้วจึงอาศัยกฎหมายนั้นมาควบคุมบริษัทอีกทอดหนึ่ง แต่ในระลอกที่สองนั้น การเคลื่อนไหวเป็นไปในลักษณะสองประสาน ทางด้านกลุ่มพลังต่าง ๆ ได้ใช้การเคลื่อนไหวปลุกเร้าความตื่นตัวทางการเมืองและความหวงแหนในทรัพยากรของชาติ สร้างมติมหาชนให้พุ่งเป้าไปต่อต้านบริษัทเทมโก้โดยตรงทางหนึ่ง พร้อม ๆ กับไปกดดันรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ในขณะเดียวกัน กลไกรัฐส่วนที่รักความเป็นธรรมก็หนุนช่วยด้วยการเสนอความคิดเห็นผลักดันรัฐบาลตามขั้นตอนภายในระบบราชการ การที่ฝ่ายต่อต้านเทมโก้สามารถรวมพลังประสานกันได้อย่างเหนียวแน่น ภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองที่เอื้ออำนวยนี้ ทำให้บริษัทเทมโก้ถูกบีบบังคับจากทั้งหน่วยงานของรัฐบาลเองและจากฝ่ายประชาชน แม้บริษัทจะพยายามเคลื่อนไหว

ปกป้องผลประโยชน์ของตน เช่น ขอความคุ้มครองจากกลไกรัฐส่วนที่เคยใกล้ชิดเป็นพิเศษ ร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลประเทศแม่ให้ช่วยโน้มน้าวการตัดสินใจของรัฐบาลไทย และพยายามแสดงให้เห็นว่า การต่อต้านหรือเพิกถอนประธานบัตรของตนนั้น อาจส่งผลกระทบในทางลบต่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับประเทศแม่ของบริษัทได้ แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวก็ไม่อาจต้านทานต่อแรงกดดันที่มาจากทุกทิศทุกทางได้ และเป็นเหตุให้บริษัทเทมโก้เป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำต่อการเคลื่อนไหวพิทักษ์ทรัพยากรของกลุ่มพลังชาตินิยมในช่วงนี้ อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า บริษัทโรงกลึงไทยชาร์โก้ ซึ่งเป็นแกนกลางสำคัญในการครอบงำอุตสาหกรรมตีบุกไทย มิได้รับความกระทบกระเทือนจากการเคลื่อนไหวในครั้งนี้แต่ประการใด

แบบจำลองที่สาม (เมษายน ๒๕๑๔ - กันยายน ๒๕๑๔) ในช่วงนี้ ฝ่ายบริษัทเทมโก้สามารถฟื้นตัวขึ้น ภายใต้นโยบายเร่งส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาลผสมสหพรรคของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จากภาพจะเห็นว่า การเคลื่อนไหวระหว่างฝ่ายเทมโก้และฝ่ายที่เคยต่อต้านเทมโก้นั้นแตกต่างจากแบบจำลองที่สอง สำหรับฝ่ายเทมโก้นั้น หลังจากที่ได้รับประโยชน์ของยูเนียนคาร์ไบต์ได้รับความกระทบกระเทือนจากการเพิกถอนประธานบัตรเทมโก้ รัฐบาลประเทศแม่ได้เคลื่อนไหวก่อนให้ความช่วยเหลือแก่บริษัททันที โดยทูตพาณิชย์ของสหรัฐได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยชดใช้ค่าเสียหายแก่บริษัทเทมโก้ ในขณะเดียวกัน ยูเนียนคาร์ไบต์เองก็อาศัยอำนาจทางเศรษฐกิจในระดับโลกของตนมาข่มขู่ว่าจะฟ้องร้องรัฐบาลไทยด้วย ส่วนบิลลิตันนั้นมีการเคลื่อนไหวอย่างจริงจังกว่ายูเนียนคาร์ไบต์ เพื่อขอกลับเข้ามาทำเหมือง ในการนี้บริษัทมิได้อาศัยความช่วยเหลือจากรัฐบาลประเทศแม่ แต่ได้ใช้สถานะของความเป็นบริษัทลงทุนข้ามชาติในเครือเซลล์มา เปิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศไทย เพื่อตอบโต้การคุกคามจากการเคลื่อนไหวพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มพลังชาตินิยม อนึ่ง เนื่องจากในยุคนี้ ประชาชนยังคงสนใจติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมือง โอกาสที่บริษัทบิลลิตันจะแสดงบทบาททางการเมืองอย่างโจ่งแจ้ง เช่น ยูเนียนคาร์ไบต์ในยุคจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอม จึงย่อมเป็นไปได้ยาก บิลลิตันจึงหันไปใช้วิธีการทางการเมืองทูตเปิดการเจรจาทันทีกับรัฐบาล และใช้อำนาจทางเศรษฐกิจและอิทธิพลทางการเมืองของตน เข้าข่มขู่และกดดัน

แบบจำลองที่ 3
 เมษายน 2510 - กันยายน 2519

SHELL (Thailand) = บริษัทจำกัด
 แห่งประเทศไทย
 BTL (Thailand) = บริษัทจำกัด
 (มหาชน)

กระบวนการ เจรจาต่อรองดังกล่าว ให้เป็นไปตามความต้องการของตน

ในขณะที่บริษัทปิลลิตันพริกฐานะกลับขึ้นเป็นฝ่ายกระทำ พลังฝ่ายต่อต้านเทมโก้ก็อ่อนตัวลง จากภาพจะเห็นได้ว่า กลุ่มพลังต่าง ๆ ไม่ได้ได้รับความสนับสนุนจากกลไกรัฐใดโดยตรงอีกแล้ว เพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสังหาร เพิกถอนประธานบัตรได้ลดจำนวนลง เหลือเพียงหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านทรัพยากรธรณีโดยเฉพาะคือ กรมทรัพยากรธรณี ซึ่งเป็นฝ่ายสนับสนุนเทมโก้มาโดยตลอดและไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวพิทักษ์ทรัพยากรมาแต่แรก แม้จะมีการจัดตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นคือ องค์การเหมืองแร่ในทะเล แต่กรมทรัพยากรธรณีก็เป็นผู้จัดตั้งขึ้น และหน่วยงานใหม่นี้ก็มีข้อจำกัดในตัวเองที่ทำให้มีความโน้มเอียงไปทางบริษัทเทมโก้มาตั้งแต่แรก เหตุสำคัญที่ทำให้พลังต่อต้านเทมโก้อ่อนตัวลงก็คือ กลุ่มพลังฝ่ายประชาธิปไตยถูกแยกสลายและบ่อนทำลายจากฝ่ายอนุรักษนิยมของรัฐบาล บ่อยครั้งและรุนแรงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่ครึ่งหลังของปี ๒๕๑๔ เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในช่วงนี้การเคลื่อนไหวพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะไม่ได้รับการตอบสนองในทางที่ตึกนักรบจากรัฐบาลก็ตาม แต่ความตื่นตัวของคนทั่วไปในกรณีเทมโก้ก็ยังคงเป็นพลังถ่วงรั้งอันสำคัญที่หวังเหนี่ยวมิให้รัฐบาลทำการตกลงที่เสียเปรียบกับบริษัทได้อย่างราบรื่นนัก ดังจะเห็นได้ว่า ระหว่างการเจรจาทันทีกับปิลลิตัน อมท. ได้รับส่วนแบ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเปรียบเทียบ (แม้ว่าโดยรวมยังคงได้รับส่วนแบ่งน้อยกว่าบริษัทมากก็ตาม) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการติดตามตรวจสอบและการสร้างแรงกดดันของกลุ่มพลังต่าง ๆ ให้รัฐบาลและ อมท. รับฟังความเห็นของตน นอกจากนั้น ถึงแม้ว่าบุคคลบางคนในคณะรัฐบาล ม.ร.ว. เสณีย์ ปราโมช จะแสดงท่าทีปกป้องผลประโยชน์ของปิลลิตันโดยเต็มกำลังก็ตาม แต่การให้ความร่วมมือพิเศษกับบริษัทก็ไม่อาจกระทำได้ง่ายนัก ท่ามกลางการจับตามองของประชาชนและพรรคการเมืองอื่น ๆ การที่ผู้บริหารประเทศต้องมาจากการเลือกตั้ง เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้พรรคการเมืองต่าง ๆ ต้องแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชน และในบางสถานการณ์ ก็ต้องอาศัยพลังประชาชนเป็นเครื่องถ่วงดุลย์กับกลุ่มอำนาจอื่นที่พยายามจะโค่นล้มรัฐบาล รูปธรรมที่เด่นชัดในกรณีนี้ก็คือ การที่พรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นแกนกลางสำคัญในคณะรัฐบาลผสมจตุรพรรค พยายามแสวงหาฐานมวลชนมาถ่วงดุลย์กับกลุ่มทหารฝ่ายอนุรักษที่พยายามหาเหตุก่อรัฐประหาร (เช่นการนำ จอมพลประภาส จารุเสถียร และจอมพลถนอม กิตติขจร กลับเข้ามาในประเทศเมื่อกลางปี ๒๕๑๔) เจ็อนไขทางการเมืองที่ล่อแหลมต่อ

เสถียรภาพของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นี้เป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พรรค ประชาธิปัตย์ให้ความสนับสนุนกลุ่มพลังนักศึกษาในการ เคลื่อนไหวต่อต้านการว่าจ้างบริษัท บิลลิตันในราคาแพง และในที่สุดก็ได้ยกเลิกการว่าจ้างแบบตกลงราคากับบริษัทมาเป็นการ เปิดประมูลรับจ้าง ตามความต้องการของกลุ่มพลังนี้

แบบจำลองที่สี่ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๑๔) แสดงให้เห็นว่า การที่รัฐบาลชุดนี้ได้มา ซึ่งอำนาจทางการเมืองโดยอาศัยกำลังอาวุธ เป็นเหตุให้ผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องคำนึงว่า นโยบายต่าง ๆ ของตนจะได้รับความเห็นพ้องหรือความสนับสนุนจากประชาชนหรือไม่ ใน ยุคหลังการรัฐประหาร เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๔ รัฐบาลคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน จึง ยกเลิกนโยบายว่าจ้างชุดแรกของรัฐบาลชุดที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชนโดยชอบธรรม และทำลายอำนาจการต่อรองของตนเองลงด้วยการปิดกั้นการ เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และทำลายการรวมกลุ่มของประชาชนลงอย่างสิ้นเชิง จะเห็นได้ว่าแบบจำลองนี้มีลักษณะ เดียวกับแบบจำลองที่หนึ่ง คือ ไม่มีกลุ่มพลังฝ่ายประชาชนที่จะคอยตรวจสอบหรือติดตามการ กำหนดนโยบายหรือการบริหารประเทศของรัฐบาล เมื่อปราศจากกลุ่มพลังที่เคยห่วงเหนี่ยว การใช้อิทธิพลทางการเมืองของบรรษัทข้ามชาติ บริษัทบิลลิตันจึงสามารถข่มขู่และตั้งข้อ เรียกร้องจากรัฐบาลได้มากขึ้น ในขณะเดียวกัน นโยบายของรัฐบาลคณะปฏิรูปการปกครอง แผ่นดินที่ต้องการสร้างภาพพจน์ทางสากลและแสวงหาความชอบธรรมทางการเมือง ก็เป็น ส่วนหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลมุ่งอาศัยความสนับสนุนจากบริษัทต่างชาติ เพื่อสร้างตัวเลขความเจริญ เติบโตทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นกลุ่มทหารโดยทั่วไปมีความคิดอนุรักษนิยมอยู่แล้ว จึงมีแนว โน้มที่ร่วมมือกับนายทุนต่างชาติมากกว่าจะควบคุมหรือจำกัดบทบาท ในยุคนี้ ความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐบาลกับบริษัทบิลลิตันกลับ เข้ามาร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด โดยไทยยังคงตกเป็นฝ่าย เสียเปรียบเช่นในยุคก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ความร่วมมือดังกล่าวเป็นเหตุให้ อำนาจการครอบงำอุตสาหกรรมศึบุกไทยของบิลลิตันยิ่งมั่นคงขึ้นกว่า เดิม

จากแบบจำลองทั้งสี่ ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จในการแสดงบทบาททางการเมือง ของบริษัทยูนิเวนคาร์ไบด์และบิลลิตันในประเทศไทย ยังมีความต่างระดับกันในแต่ละยุค ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลทุกชุดที่กล่าวถึงในที่นี้มีนโยบายร่วมกันประการหนึ่ง คือ ให้ความสำคัญกับ

การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมทางการเมืองในแต่ละช่วง เป็นตัวแปรสำคัญอิสระที่สำคัญตัวหนึ่ง ในการกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวของการแสดงบทบาททางการเมืองของบริษัททั้งสอง ทั้งนี้เพราะจะเห็นได้ว่าบริษัททั้งสองสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของรัฐบาลไทยได้มาก ในช่วงที่ระบบการเมืองเป็นแบบเผด็จการ ส่วนในช่วงที่ระบบการเมืองมีความเป็นประชาธิปไตย ความพยายามดังกล่าวของบริษัทมักไม่สัมฤทธิ์ผลอย่างเต็มที่ จากแบบจำลองของการเข้ามา มีบทบาททางการเมืองของบริษัทยูนิเวนคาร์ไบด์ และปฏิกริยาตอบโต้ของกลุ่มพลังภายในประเทศในช่วงต่าง ๆ นี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาขึ้นของสถาบันประชาธิปไตย เช่น พรรคการเมือง สภาผู้แทนราษฎร และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้มีการแสดงความคิดเห็นต่อการบริหารงานของรัฐบาล เช่น มีการประเมินผลดีผลเสียจากการส่งเสริมการลงทุนบางประเภทจากต่างประเทศ หรือจากการให้สิทธิพิเศษแก่บริษัทต่างชาติในการประกอบธุรกิจ สิทธิเสรีภาพในการรวมกลุ่มของประชาชนหรือแสดงความคิดเห็นตามระบอบประชาธิปไตย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มที่มองเห็นถึงด้านที่เป็นผลเสียของการลงทุนของบริษัทยูนิเวนคาร์ไบด์และบิลลิตัน มีโอกาสที่จะเข้ากระทำการที่ร่วมหรือแทนรัฐบาลในการหามาตรการที่จะรับหรือแก้ไขผลเสียดังกล่าว หรือมีโอกาสที่จะสร้างพลังขึ้นถ่วงดุลย์กับพลังอำนาจของบริษัททั้งสอง หรือมีโอกาสที่จะป้องกันและขัดขวางมิให้ชนชั้นนำของรัฐ อ่างนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทมาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ในขณะที่เดียวกัน การที่รัฐบาลต้องมาจากการเลือกตั้งของประชาชนก็เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้ปกครองประเทศต้องใช้อำนาจบริหาร ไปบนพื้นฐานของการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนหรือความเห็นที่ตรงข้ามกับของรัฐบาล โดยไม่อาจกระทำตามอำเภอใจของรัฐบาลแต่เพียงฝ่ายเดียว

พฤติกรรมของความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างกลุ่มพลังฝ่ายประชาชนกับรัฐบาลและบริษัทเทมโก้ นี้ ได้นำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า การเข้ามาแสดงบทบาททางการเมืองของบริษัทลงทุนข้ามชาติในประเทศเจ้าบ้านจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น ไม่เพียงแต่จะขึ้นอยู่กับพลังอำนาจของบริษัทหรือนโยบายส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาลเท่านั้น หากยังขึ้นกับสภาวะแวดล้อมทางการเมืองภายในประเทศเจ้าบ้านด้วย กล่าวคือ ถ้าระดับความเป็น

ประชาธิปไตยของรัฐบาลเจ้าบ้านและการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับสูง การเข้ามาแสดงบทบาททางการเมืองของบรรษัทลงทุนข้ามชาติจะประสบความสำเร็จน้อย ในทางตรงกันข้าม ถ้าระดับความเป็นประชาธิปไตยของรัฐบาลเจ้าบ้านและการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอยู่ในระดับต่ำ การเข้ามาแสดงบทบาททางการเมืองของบรรษัทลงทุนข้ามชาติก็จะประสบความสำเร็จมาก ข้อสรุปดังกล่าวแสดงว่าสมมุติฐานรองประการแรกเป็นจริง

๓. ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๑๗ ถึง ต้นปี ๒๕๑๘ ได้มีการก่อรูปขึ้นของอุดมการณ์นิยมทางเศรษฐกิจ (economic nationalism) ในลักษณะที่มีพลังเด่นชัดกว่าที่เคยเป็นมา ในกรณีนี้ อุดมการณ์นิยมทางเศรษฐกิจ แสดงออกในรูปของสำนักของประชาชนที่หวงแหนในทรัพยากรของชาติ ซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวมที่นับวันแต่จะหมดเปลืองไป และไม่ยอมยกเงินขึ้นใหม่ได้อีก อุดมการณ์นิยมทางเศรษฐกิจ ยังแสดงออกในรูปของความปรารถนาที่จะให้ประชาชนในชาติได้รับประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นอย่างคุ้มค่าที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะยาว ทั้งนี้ โดยให้รัฐแสดงบทบาทเป็นกลไกหลักในการขูดคั้นทรัพยากรอย่างมีการวางแผน และให้รัฐสนับสนุนให้มีการแปรรูปทรัพยากรเหล่านั้นภายในประเทศให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ เพื่อลดความเสียหายเปรียบทางเศรษฐกิจที่ไทยตกอยู่ในฐานะผู้ส่งวัตถุดิบออกไปสร้างเสริมอุตสาหกรรมการผลิต อันเป็นรากฐานแห่งความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมหลักในประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลก (center) ดังที่เป็นมาโดยตลอด การที่สำนักของความหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติได้แปรเป็นความรู้สึกที่เป็นปฏิกิริยาต่อบริษัทเทมโก้ นั้น สืบเนื่องมาจากสภาพความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในช่วงระยะนั้น คือ แบบแผนการดำเนินงานธุรกิจของบริษัทที่ได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษจากชนชั้นนำของรัฐ และที่มีลักษณะผูกขาดและกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่ประชาชนเจ้าของประเทศไม่ได้รับโอกาสที่เสมอภาคกัน สำนักของความหวงแหนในทรัพยากรจึงแปรเป็นความปรารถนา ร่วมของมหาชน ที่จะจำกัดหรือควบคุมการดำเนินงานของบริษัทเทมโก้ และได้พัฒนาไปสู่การเรียกร้องให้เพิกถอนประทานบัตรของบริษัท และให้รัฐเข้าเป็นผู้พัฒนาแหล่งแร่มูลค่าแสนล้านบาทเสียเอง

ในกรณีนี้ กลุ่มชนที่มีส่วนอย่างแข็งขันในการแปรความคิดที่ต่อต้านบริษัทเทมโก้ ออกมาเป็นการกระทำ หรือที่เรียกได้ว่าเป็นตัวแทนของอุดมการณ์นิยมทางเศรษฐกิจนั้น ส่วนใหญ่

เป็นชนชั้นกลางที่ไม่มีส่วนได้เสียในกิจการเหมืองแร่โดยตรง คือ กลุ่มนิสิตนักศึกษาและ
 ปัญญาชน นักวิชาการ กลุ่มบุคคลเหล่านี้มีการศึกษาสูงและมีทัศนะที่กว้างไกลในการพิจารณา
 ปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอย่าง เชื่อมโยงกัน กลุ่มนี้มีระดับความตื่นตัวทางการเมือง
 เมืองสูง และเนื่องจากไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของบริษัทเทมโก้ จึงมีจิตใจรัก
 ความเป็นธรรมและห่วงแทนในผลประโยชน์ของชาติ ที่สำคัญก็คือ กลุ่มนี้มีองค์กรจัดตั้ง
 รองรับในบางระดับ จึงสามารถทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างมีพลัง อย่างไรก็ตาม
 ก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโดยตรงในกิจการเหมืองแร่มิได้มีบทบาท
 ในการร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านหรือสนับสนุนบริษัทเทมโก้อย่างเด่นชัด นอกจากกลุ่มราษฎร
 ผู้พูดคำแรงซึ่งต้องการเข้าดำเนินใน เขตประทานบัตรของเทมโก้เท่านั้น กระนั้นก็ดี มีปรากฏ
 การณ์ประปรายตามหน้าหนังสือพิมพ์ว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องในวงการเหมืองแร่มีความรู้สึกไม่
 มั่นใจนักว่าการเพิกถอนประทานบัตรเทมโก้จะลุกลามมาถึงกรณีของตนหรือไม่ และมีทัศนะว่า
 การต่อต้านบริษัทเทมโก้ เป็นชนวนเหตุที่ทำให้เกิดการหยุดชะงักและความระส่ำระสายทาง
 การผลิตแร่ และถือว่าการเคลื่อนไหวครั้งนี้เป็น "วิกฤต" ประการหนึ่งในวงการเหมืองแร่

เมื่อพิจารณาถึงหลักการและเหตุผลของการเคลื่อนไหวในกรณีเทมโก้แล้ว จะเห็น
 ว่าเป็นความพยายามที่จะจำกัดและควบคุมบทบาทของบริษัทแร่ข้ามชาติ เพื่อวางรากฐานการ
 พัฒนาแบบพึ่งตนเอง หากพิจารณาการเคลื่อนไหวดังกล่าวในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของการเมืองโลก
 แล้ว แม้กรณีเทมโก้จะเป็นเพียงเหตุการณ์เล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาอันสั้น และไม่มีผล
 กระทบกว้างไกลเกินขอบเขตของประเทศออกไปก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าว
 มีลักษณะของการท้าทายต่อระบบจักรวรรดินิยมแผนใหม่ กล่าวคือ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ
 ต่อสู้ของประชาชนในประเทศโลกที่สาม ให้หลุดพ้นจากการขูดรีดและครอบงำทางเศรษฐกิจของ
 ประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลกที่มีบริษัทลงทุนข้ามชาติ เป็นกลไกสำคัญ ที่กล่าวเช่นนี้เพราะหลัก
 การและเหตุผลของกลุ่มประชาชนไทยที่ต้องการพิทักษ์ทรัพยากรของตนนั้น มีเนื้อหาไม่แตกต่าง
 จากการเคลื่อนไหวชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่แพร่หลายอยู่ในหมู่ประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคม
 ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สถานะของบริษัทลงทุนข้ามชาติในกิจการทรัพยากรธรรมชาติ
 เริ่มคลอนแคลน เมื่อผู้นำประเทศโลกที่สามได้ค้นพบว่า เศรษฐกิจของชาติต้องตกอยู่ในมือของ
 นายทุนต่างชาติและบริษัทลงทุนข้ามชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้นำเหล่านี้ได้ตระหนักว่า

ทรัพยากรอันเป็นแหล่งรายได้ของประเทศตน ได้ถูกผนึกเข้า เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ
 สะสมทุนระดับโลกมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ดังนั้น ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙๗๐
 เป็นต้นมา จึงได้เกิดปรากฏการณ์ของความขัดแย้งระหว่างบริษัทแร่ข้ามชาติกับประเทศต่าง ๆ
 ในลาตินอเมริกา ออฟริกา และตะวันออกกลาง อยู่เป็นระยะ ๆ ความขัดแย้งเหล่านี้ปรากฏ
 ขึ้นในลักษณะที่รัฐพยายาม เข้าจำกัดและควบคุมบทบาทของบริษัทแร่ข้ามชาติด้วยวิธีการต่าง ๆ
 กัน เป็นต้นว่า การเข้าถือหุ้นและมีส่วนร่วมในการดำเนินงานธุรกิจของบริษัทฯ (state
 participation) เช่น ในกรณีของแซมเบียที่รัฐเข้าถือหุ้นในบริษัทแร่ต่างชาติในอัตราร้อยละ
 ๕๑ บางประเทศใช้วิธียึดกิจการของบริษัทแร่ข้ามชาติ เข้าเป็นของรัฐ (nationalization)
 โดยไม่ชดใช้ค่าเสียหายหรือชดใช้เพียงเล็กน้อย เช่น ในกรณีของชิลี สมัยประธานาธิบดี
 อัลเลนเด้ (Salvador Allende) ซึ่งยึดกิจการบริษัทเหมืองทองแดงของสหรัฐ โดยจ่าย
 ค่าชดใช้เพียงจำนวนหนึ่ง และในกรณีของปาปัว-นิวกินี และจาไมก้า ที่รัฐบาลใช้วิธีโอนกิจการ
 ของบริษัทแร่มาเป็นของรัฐอย่างช้า ๆ โดยใช้วิธีเก็บภาษีจากบริษัทเพิ่มขึ้นทีละน้อย และในกรณี
 ของเปรูที่รัฐยึดกิจการของบริษัทน้ำมันไอพีซี. (International Petroleum Company)
 ของสหรัฐ การรวมกลุ่มประเทศผู้ผลิต (producers' cartel) ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่กลุ่มประเทศ
 โลกที่สามใช้เป็นมาตรการลดอิทธิพลของบริษัทแร่ข้ามชาติ กลุ่มประเทศผู้ผลิตเหล่านี้มุ่งหวังที่
 จะเข้าแทรกแซงตลาดค้าแร่และน้ำมันระหว่างประเทศ ด้วยการแสดงบทบาทเป็นผู้ค้าวัตถุดิบ
 เหล่านั้นเสียเอง เช่น ในกรณีของกลุ่มประเทศผู้ผลิตน้ำมันเป็นสินค้าออก (OPEC) และ
 ความพยายามของกลุ่มผู้ผลิตแร่บ็อกไซต์ในเขตทะเลคาริบเบียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของไทยนั้น มีข้อแตกต่างจากการเคลื่อนไหวชาตินิยมทาง
 เศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้บางประการ

ประการแรก การพยายามควบคุมการดำเนินงานของบริษัทแร่ต่างชาติในไทยนั้น
 เป็นความริเริ่มเฉพาะจากฝ่ายประชาชนเพียงส่วนเดียว โดยรัฐบาลมิได้เห็นพ้องหรือเข้ามี
 ส่วนร่วมด้วย ส่วนในประเทศอื่น ๆ ที่กล่าวมานั้น การพยายามลดการพึ่งพิงบริษัทแร่และ
 น้ำมันข้ามชาติ ล้วนเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลโดยตรง ดังนั้น กรณีเหมืองโก๋ของไทยจึง
 มิได้แสดงออกในรูปของความขัดแย้งระหว่างบริษัทต่างชาติกับรัฐบาลเหมือนในประเทศโลก
 ที่สามอื่น ๆ

ประการที่สอง ความพยายามควบคุมบริษัทต่างชาติของฝ่ายประชาชนไทยนั้น จำกัดขอบเขตอยู่ เฉพาะ เพียงบริษัท เหมโก้ เพียงบริษัทเดียว ยังมีได้เกินเลยไปถึงบริษัทแร่ และน้ำมันอื่น ๆ และที่สำคัญก็คือ มิได้แตะต้องไปถึงบริษัท โรงถลุงแร่ดีบุกไทยชาร์โก้ ซึ่งเป็นต้นตอที่แท้จริงแห่งอำนาจครอบงำยูเนียนคาร์ไบด์และบิลลิตัน ด้วยเหตุนี้แม้เจตน์จำนงของการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของไทย จะสามารถยุติการดำเนินงานของบริษัทแร่ข้ามชาติได้ แต่ก็เพียงส่วนเดียวคือด้านเหมืองแร่ และเป็นเพียงชั่วคราวระยะเวลาอันสั้น ทั้งยังมีได้ก่อผลสะเทือนในระดับที่รุนแรงหรือถอนรากถอนโคนอิทธิพลของบริษัทฯทั้งสองลงไปได้ ในขณะที่รัฐบาลของประเทศผู้ผลิตดีบุกอื่น ๆ สามารถควบคุมอุตสาหกรรมดีบุกของตนได้ ด้วยการใช้นโยบายชาตินิยม เข้าจัดตั้งรัฐวิสาหกิจดีบุกและลดบทบาทของบริษัทต่างชาติลงนั้น ในกรณีของไทยกลับเป็นตรงกันข้าม อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจมิได้ทำให้อำนาจการครอบงำเหนืออุตสาหกรรมดีบุกไทยของบริษัทบิลลิตันได้รับความกระทบกระเทือนเลย มิหนำซ้ำ สถานะทางธุรกิจและการเมืองของบริษัทเหมืองแร่ในเครือของบิลลิตัน ยิ่งกลับมั่นคงขึ้นกว่าเดิม

ประการที่สาม ในกรณีของไทย บริษัทแร่ข้ามชาติ (บริษัทบิลลิตัน) สามารถปรับตัวตอบโต้แรงกดดันจากกลุ่มพลังชาตินิยมได้อย่างเป็นผล ไม่เพียงเท่านั้น ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังชาตินิยมกับบริษัท เหมโก้ กลับกลายเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มพลังนี้ฝ่ายหนึ่ง กับรัฐบาลไทยและบริษัทแร่ข้ามชาติอีกฝ่ายหนึ่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจาก

ก. อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจของไทยยังมีข้อจำกัดในตัวเอง ที่ทำให้ไม่อาจคัดง้างกับพลังอำนาจทางเศรษฐกิจและอิทธิพลทางการเมืองในระดับโลกและในประเทศไทยของบริษัทบิลลิตันได้โดยทั่วทั้งหมด

กลุ่มที่เป็นตัวแทนของอุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเสนอทัศนะใหม่ที่ก้าวหน้าในการมองปัญหาการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติว่า แท้ที่จริงแล้วการลงทุนจากต่างประเทศในกิจการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นวิธีการหนึ่งที่ประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลก ใช้ดูดซับส่วนเกินออกจากระบบเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สาม ออกไปสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของตน ทั้งนี้โดยการเข้าขูดรีดและกอบโกยวัตถุดิบที่เป็นรากฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งคนไม่สามารถผลิตได้ในประเทศออกไปจากประเทศโลกที่สาม

ซึ่งทำให้ประเทศเจ้าของแหล่งแร่กลายเป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบและตลาดสินค้าสำเร็จรูป หรือแหล่งลงทุน เฉพาะสินค้าชั้นกลางที่อาศัยเทคโนโลยีในระดับต่ำ กลุ่มที่เป็นตัวแทนของ อุดมการณ์ชาตินิยมนี้ ได้พยายามเสนอปรัชญาใหม่ของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่ตรงข้าม กับปรัชญาเดิมซึ่งสนับสนุนให้มีการเร่งขุดค้นและผลิตแร่เพื่อส่งออกจำหน่ายในตลาดโลก เป็น หลักคือ เสนอว่า การพัฒนาทรัพยากรของประเทศโลกที่สามควรคำนึงถึงความต้องการของประเทศในอนาคต เป็นสำคัญ โดยให้เน้นหนักการพึ่งตนเองในการนำทรัพยากรเหล่านั้นขึ้นมาใช้ และให้ส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิตภายในประเทศที่ใช้ดีบุกเป็นวัตถุดิบ อย่างไรก็ตาม ไม่อาจกล่าวได้ว่า ทศนะและปรัชญาใหม่ในการพัฒนาทรัพยากรที่กลุ่มตัวแทนอุดมการณ์ชาตินิยม นี้เสนอ ได้กลายเป็นที่ยอมรับและยึดกุมจนถึงขั้นแปรเป็นสำนึกร่วมของคนทั่วไปได้โดย แท้จริง

ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ กล่าวโดยทั่วไปแล้ว การปลูกฝังแนวความคิดใหม่ขึ้นในสังคม นั้น นอกจากจะต้องมีกลไกในความควบคุมของกลุ่มตัวแทนความคิดใหม่ เพื่อใช้ถ่ายทอดความคิดเหล่านั้นแล้ว ก็จะต้องมีวิธีการในการส่งผ่านความคิดเหล่านั้นซ้ำแล้วซ้ำอีก ด้วยรูปแบบที่ หลากหลาย ทั้งยังจะต้องอาศัยระยะเวลาช่วงหนึ่งเพื่อให้ความคิดเหล่านั้นได้สั่งสมและตก ฝัง จนกลายเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากความคิดใหม่นั้นมีเนื้อหา ที่ขัดแย้งหรือต่อต้านกับความคิดดั้งเดิมที่ครอบงำสังคมอยู่ในขณะนั้น ก็ยิ่งต้องอาศัยกระบวนการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (reproduction of ideology) ที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้นไปอีก

กระบวนการปลูกฝังและพัฒนาทางอุดมการณ์ในลักษณะดังกล่าวได้เกิดขึ้นในชิลี การที่ประธานาธิบดีอัลเลนได้สามารถดำเนินนโยบายชาตินิยม เข้ายึดกิจการเหมืองแร่ ทองแดงของบริษัทเคนเนคอต (Kennecott) และอนาคอนด้า (Anaconda) ของสหรัฐ ได้ในปี ๒๕๑๔ โดยได้รับความเห็นชอบอย่างท่วมท้นจากประชาชนในชิลีนั้น เป็นผลมาจากการที่อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ (คือความรู้สึกที่ว่า ชิลีถูกบริษัทแร่ทั้งสองกอบโกย ทรัพยากรธรรมชาติออกไปอย่างไม่เป็นธรรม) ได้หยั่งรากลึกในหมู่ประชาชนและวงการ รัฐบาลมาก่อนหน้านั้นนับสิบ ๆ ปี ทั้งการยึดกิจการของบริษัทแร่ทั้งสองก็ได้เป็นเพียงความ ริเริ่มหรือความต้องการที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลอัลเลนเท่านั้น หากรัฐบาลชุดนี้เพียง สานต่อโครงการโอนกิจการบริษัทแร่ต่างชาติของรัฐบาลชุดก่อน ๆ ที่ค้างไว้ให้สำเร็จลุล่วงไป

อันที่จริงนั้น ความรู้สึกที่ว่าชิลิตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบบริษัทแร่ต่างชาติ เริ่มแพร่หลายมาตั้งแต่ปี ๒๔๕๕ แล้ว มีงานเขียนหลายเล่มที่เสนอความคิดในทำนองที่ว่า ชาวชิลิตกควรที่จะลุกขึ้นมาควบคุมทรัพยากรของตนเองแทนบริษัทต่างชาติ ความรู้สึกดังกล่าวยิ่งขยายตัวมากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อมีการเปิดเผยถึงตัวเลขความเสียเปรียบที่ชิลิตกได้รับการเป็นเพียงผู้ผลิตแร่ทองแดง โดยไม่สามารถกำหนดราคาแร่ของตนเองได้ และต้องอยู่ในฐานะผู้สั่งซื้อสินค้าสำเร็จรูปเข้ามาบริโภค การค้นคว้าทางวิชาการทำนองนี้เริ่มขึ้น ในปี ๒๔๕๑-๒๔๕๔ โดยสถาบันทางวิชาการของสหประชาชาติเอง (United Nations Economic Commission for Latin America) ในช่วงนี้เอง ผู้นำกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และทางการเองต่างยอมรับว่า ชิลิตกอยู่ในสภาพของการพึ่งพาต่างชาติ (dependencia) โดยแท้จริง มีการบรรยายในมหาวิทยาลัยถึงปัญหาดังกล่าวและเสนอแนะให้รัฐเข้าแทรกแซงกิจกรรมของบริษัทแร่ต่างชาติ พรรคการเมืองทั้งฝ่ายเป็นกลาง ฝ่ายหัวรุนแรง ฝ่ายเสรีนิยม และฝ่ายสังคมนิยม และแม้กระทั่งผู้นำทางธุรกิจ ต่างพูดถึงและเผยแพร่ปัญหาดังกล่าวตลอดจนเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหาสภาพความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบริษัท เคน เนคอตและอนาคอนด้ากับชิลิตก การรณรงค์เป็นไปในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่การเจรจากับบริษัทกับนักธุรกิจชั้นนำในสหรัฐ ไปจนถึงการเสนอแนะถกเถียงผ่านหนังสือและวารสารต่าง ๆ กล่าวได้ว่าการเรียกร้องอธิปไตยในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ (sovereignty over natural resource) และข้อเรียกร้องให้บริษัทแร่ทั้งสอง เสริมสร้างความเจริญเติบโตและสวัสดิการแก่ประเทศชิลิตกมากขึ้นกว่าเดิม ได้รับการพัฒนาและขยายตัวอย่างสับสนเนื่อง แม้จะมีการนำอุดมการณ์นิยมทางเศรษฐกิจไปทดลองปฏิบัติและล้มเหลวบ้างในบางครั้ง เช่น ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๕๐ และต้น ๑๙๖๐ แต่อุดมการณ์ก็สามารถฟื้นตัวและในที่สุดก็ได้แปรเป็นพลังในการควบคุมบริษัทแร่ทั้งสองได้เป็นผลสำเร็จในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐^๑

^๑โปรดดูรายละเอียดใน Theodore Moran, Multinational Corporations and the Politics of Dependence : Copper in Chile (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977), chapter 3-5.

แต่สภาพดังกล่าวในซีสมีได้เกิดขึ้นในประเทศไทย แม้ทางการจะยอมรับว่า
อุตสาหกรรมตึกไทยตกอยู่ภายใต้การครอบงำของต่างชาติมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕
แต่ก็มิได้มีการปฏิบัติที่จะถือได้ว่าเป็นการแสดงออกของความรู้สึกที่ต่อต้านบริษัทเหมืองแร่
ต่างชาติ หรือความพยายามที่จะดิ้นรนให้หลุดพ้นจากสภาพการครอบงำนั้น ดูเหมือนว่า
ปฏิกิริยาประการเดียวต่อสภาพดังกล่าวก็คือ การที่ทางการไทยในสมัยรัชกาลที่ ๗ ประกาศ
นโยบายสงวนพื้นที่ทำเหมืองแร่ตั้งแต่เมืองชุมพรขึ้นไป ให้เป็นเขตปลอดจากการลงทุนของ
ชาวต่างชาติ เพื่อรอให้ชาวไทยมีความสามารถและเงินทุนพอจะดำเนินกิจการเองได้
อย่างไรก็ตาม รัฐได้ยกเลิกนโยบายดังกล่าวเสียในปี ๒๕๐๔ ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ
ด้านทรัพยากรธรณีชาวอเมริกัน การรับความช่วยเหลือทางทรัพยากรธรณีจากสหรัฐ เป็น
เหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ทางการไทยไม่มีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อบริษัทแร่ต่างชาติ
พร้อม ๆ กับมีความเห็นตรงกันข้ามกับชาวซีสคือ เห็นว่าการลงทุนของต่างชาติในกิจการ
เหมืองแร่ จะเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ
ในด้านทรัพยากรของไทยนั้น เพิ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลันหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ โดย
ไม่มีประวัติศาสตร์ของตนเองมาก่อนเหมือนในกรณีของซีส และเมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไขทาง
การเมืองและสังคมที่แวดล้อมอยู่ในขณะนั้นประกอบแล้ว ก็จะได้เห็นว่า ไม่เอื้ออำนวยต่อการ
นำเสนอหรือถ่ายทอด หรือปลูกฝังอุดมการณ์ดังกล่าวเลย กลไกการปลูกฝังทางอุดมการณ์ที่สำคัญ ๆ
ของรัฐ ล้วนอยู่นอกเหนือความควบคุมของกลุ่มพลังที่เป็นตัวแทนทางอุดมการณ์ชาตินิยมนี้ทั้งสิ้น
ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาหรือสื่อสารมวลชนก็ตาม การนำเสนอความคิดชาตินิยมทางเศรษฐกิจ
จึงกระทำได้อย่างจำกัด ทั้งด้านเนื้อหา รูปแบบ และขอบเขตของผู้รับการถ่ายทอด กล่าวคือ
เป็นการนำเสนอเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบริษัทเทมโก้เป็นหลัก และนำเสนอในรูปแบบของ
การอภิปรายในที่ชุมนุม จุลสาร และบทความในหน้าหนังสือพิมพ์สามฉบับ คือ อิธิปัตย์
ประชาธิปไตย และ ประชาชาติ เป็นหลัก รูปแบบการนำเสนอเช่นนี้จึงจำกัดวงของผู้รับการ
ถ่ายทอดความคิดไปในตัว และทำให้แนวความคิดแบบชาตินิยมทางเศรษฐกิจเป็นที่รับรู้ เข้าใจ
กันอย่างเป็นระบบเฉพาะในหมู่นักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการ ปัญญาชน และ
นักศึกษา ที่มีความตื่นตัวทางการเมืองจำนวนหนึ่งเท่านั้น นอกจากนั้น โอกาสที่จะทำการผลิต
ซ้ำซึ่งอุดมการณ์นี้ก็จำกัดมาก เพราะกลุ่มพลังเหล่านี้ต้องรับภาระในการเคลื่อนไหวประเด็นอื่น

ควบคุมไปกับการรณรงค์เรื่องทรัพยากรธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา อุปสรรคประการสำคัญของ การเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจก็คือ แนวความคิดที่เชื่อว่าการลงทุนจากต่าง ประเทศเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการพัฒนาประเทศ แนวความคิดนี้มีลักษณะครอบงำสังคมอยู่ใน ขณะนั้น และเป็นปรัชญาสำคัญในการบริหารประเทศของรัฐบาลทุกชุดตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา อุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจจึงมิได้รับการแปรขึ้นเป็นอุดมการณ์แห่งรัฐ เช่นในกรณีชิลี ตรงกันข้าม อุดมการณ์นี้กลับเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับนโยบายของรัฐบาล

ด้วยข้อจำกัดในตัวเองและในการนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ เช่นนี้ ประชามติในลักษณะคัดค้านบริษัทเทมโก้ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายปี ๒๕๑๗ จึงเป็นแต่เพียงภาพ สะท้อนที่ยังมีลักษณะกระจัดกระจายของความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อการใช้อภิสิทธิ์ของกลุ่มทหาร กับบริษัทต่างชาติ ผสานกับความหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถูกกระตุ้นขึ้นเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อเงื่อนไขที่ใช้เป็นเหตุปลุกเร้าผู้คนให้ต่อต้านบริษัทเทมโก้ลดลงแล้วคือ เมื่อ รัฐบาลเพิกถอนประทานบัตรเทมโก้และตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นทำเหมืองตามข้อเรียกร้องของกลุ่ม ที่เป็นตัวแทนทางอุดมการณ์ชาตินิยมแล้ว เจตน์เจานงในการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจึงอ่อนตัว ลง และไม่สามารถต้านทานต่อพลังตอบโต้ของบริษัทปิลิสตันได้ในที่สุด

ข. การเคลื่อนไหวชาตินิยมและกลุ่มพลังที่เป็นตัวแทนของอุดมการณ์ชาตินิยมทาง เศรษฐกิจถูกบ่อนทำลายและแยกสลาย

ในขณะที่แนวความคิดชาตินิยมทางเศรษฐกิจยังอ่อนตัวและกระจัดกระจายดังกล่าว แล้ว ก็มีปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดว่าเป็นการบ่อนทำลายแนวความคิดนี้อยู่เป็นระยะ ๆ กล่าวคือ มีการตอบโต้อย่างเอาจริงเอาจังจากกลุ่มตัวแทนความคิดเก่า ซึ่งได้แก่รัฐบาลและกลุ่มเอกชน นักธุรกิจที่สนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลทั้งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม ตลอดจนนักการธนาคาร และนักธุรกิจระดับนำต่างแสดงความเห็นต่อสาธารณชนในทำนอง เดียวกันว่า การเคลื่อนไหวพิทักษ์ทรัพยากรของกลุ่มตัวแทนทางอุดมการณ์ชาตินิยม เป็นสาเหตุ สำคัญที่ทำให้การลงทุนจากต่างประเทศลดลง อันจะก่อผลร้ายต่อการพัฒนาประเทศ แม้ว่า ในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช บุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลจากพรรคประชาธิปัตย์จะ

มิได้ร่วมในกระบวนการนี้ด้วย ทว่ารัฐมนตรีอุตสาหกรรมจากพรรคชาติไทยซึ่งรับผิดชอบโดยตรงต่อปัญหา เหมโก้และบิลลิตัน ตลอดจน อมท. เองก็ยังคงเสนอความเห็นในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวชาตินิยม โดยอาศัยประเด็นของการลงทุนจากต่างประเทศนี้ ยิ่งไปกว่านั้น ตั้งแต่สมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นต้นมาได้ มีการเพ่งเล็งและประนามการเคลื่อนไหวพิทักษ์ทรัพยากรนี้ไปในแง่ลบว่า เป็นการกระทำที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ เพราะมีความคิดแบบสังคมนิยมชั้นนำ พร้อม ๆ กันนั้น ขบวนการประชาธิปไตย (หมายถึง ขบวนการนักศึกษา ขบวนการผู้ใช้แรงงาน และขบวนการชาวนา ตลอดจนผู้ที่เปี่ยมฝ่ายเสียเปรียบในสังคม) ก็ถูกแยกสลาย และบ่อนทำลายด้วยข้อหาเป็นภัยต่อความมั่นคงเช่นกัน กระบวนการทำลายพลังประชาธิปไตยของกลุ่มทหารและนักการเมืองฝ่ายอนุรักษ์ที่ดำเนินมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ นี้ เท่ากับ เป็นการสลายพลังเคลื่อนไหวชาตินิยมทางเศรษฐกิจด้วย ทั้งนี้ เพราะกลุ่มพลังทั้งสองเป็นกลุ่มเดียวกัน

ปรากฏการณ์ที่การดำเนินงานของบริษัท เหมโก้ ได้กระตุ้นให้เกิดการก่อรูปของอุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจขึ้นในหมู่ประชาชนบางส่วน โดยที่รัฐบาลมิได้มีความรู้สึกร่วมด้วยดังที่กล่าวมานี้เอง ได้ทำให้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังชาตินิยมกับบริษัท เหมโก้แปรรูปเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังนี้ฝ่ายหนึ่ง กับรัฐบาลและบริษัทบิลลิตันอีกฝ่ายหนึ่ง และยังคงผลให้ความพยายามควบคุมบทบาทของบรรษัทข้ามชาติในกรณีเหมโก้ไม่ประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของบรรษัทลงทุนข้ามชาติในบางกรณี อาจมีผลกระทบต่อสภาพการเมืองภายในของประเทศเจ้าบ้าน ในลักษณะที่เป็นพลังทางสังคม (social force) ที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและกลุ่มประชาชนในประเทศเจ้าบ้านนั้นได้ ข้อสรุปนี้แสดงให้เห็นว่า สมมุติฐานรองประการที่สองเป็นจริง